

Dialogue and Dialectic: the Development of Dialectic from Plato to Aristotle. Mezinárodní konference. 13–15. 7. 2007, Fakulta humanitních věd, Univerzita v Kodani

Ve dnech 13.-15. července 2007 se v jednom z moderních pavilonů Fakulty humanitních věd Univerzity v Kodani, dovedně zasazeném mezi umělé kanály čtvrti Islands Brygge ve městě právem přezdívaném „Benátky Severu“, sešly čtyři desítky evropských a severoamerických odborníků z řad filozofů i klasických filologů. Cílem jejich setkání bylo prozkoumat problematiku dialektiky jako základní metody filozofické argumentace a záhy i jako jedné z filozofických nauk, která našla své literární vyjádření v podobě specifického literárního žánru (filozofického dialogu), u dvou nejvýznamnějších filozofů antického Řecka, u Platóna a Aristotela.

O tom, jak různě lze k tématu dialektiky přistoupit, ať už ve vzájemném doplnění nebo konfrontaci, se účastníci mohli přesvědčit hned ve dvou úvodních přednáškách. Erik Ostenfeld (Århus Univ., Dánsko) zvolil při hledání co nejpřesnějšího popisu mechanismu rané „sókratovské argumentace“ (tj. argumentace, kterou vkládá Platón Sókratovi do úst ve svých raných dialozích) nástroje moderní formální logiky. Jako od počátku hlavní způsob Sókratovy refutace mylných názorů partnerů v dialogu (tzv. ἔλεγχος) identifikoval s jejich pomocí čtyři různé argumentativní typy výhradně „nepřímého“ usuzování, což je v protikladu k zavedené představě o raných dialozích, které byly interpretovány jako ukázky argumentace přímé. Precizní charakteristika refutace, zahrnující i její postupné vstřebání do rozvinutější hypotetické metody usuzování, která v sókratovských dialozích nastupuje bezprostředně po očistném uznání diskutérovy nevědomości, Eriku Ostenfeldovi umožnila představit metodu refutace jako od počátku pozitivní, instruktivní metodu. Historicko-filozofickou protiváhu Ostenfeldově formalizačnímu přístupu nabídl Hayden Ausland (Univ. of Montana, USA), jehož příspěvek sledoval další vývoj Platónových a Aristotelových induktivních (epagogických) argumentací. Jako východisko interpretace si Ausland zvolil názory antických komentátorů a recipientů Platónovy a Aristotelovy filozofie, odůvodněné zejména pro malý časový odstup, a tím i vyšší pravděpodobnost stejného chápání jednotlivých pojmů. S oporou v nich prokázal, že induktivní argumentace je reflektována už v raných Platónových dialozích a že její proměna u Aristotela, považovaného tradičně za prvního uživatele logické indukce, nebyla tak výrazná, jak je běžně přijímáno.

V příspěvku Mortena Thaninga (Århus Univ., Dánsko), který zahájil druhý jednací den, bylo podrobně zkoumáno využití dialektiky, konkrétně podoba a způsob vedení rozhovoru v dialogu *Lysis*. Jejich rozbor dovedl autora až k vyslovení teze, že ústřední myšlenkou dialogu není definice přátelství, jak je standardně uváděno v interpretacích, ale způsob, jak nejlépe mluvit s mladými lidmi. Dialektická argumentace tak v Thaningově pojetí získává velmi silný protreptický náboj a dialog jako celek zřetelný metatextový, sebereflexivní rozměr jakéhosi dialektického cvičení pro žáky Akademie, které je mělo naučit jednat s novými zájemci o filozofii.

Místo aporie v raných sókratovských dialozích se pokusil odkrýt Vasilis Politis (Trinity College, Dublin, Velká Británie). V důsledku revize tradiční definice kategorie aporie, která přinesla její rozšíření o dva nové typy, mohl Politis vymezit vztah mezi aporií a sókratovským hledáním definice, a tedy z širšího hlediska filozofickým zkoumáním obecně, jako vztah zcela zásadní, protože představuje základní konstitutivní prvek dialektické argumentace.

Hallvard Fosshim (Univ. i Oslo, Norsko) předložil auditoriu znovu téma „vzorců“ sókratovské refutace, i když v nových, tentokrát společenských souvislostech. Na pozadí příkladů z dialogu *Sofistés* charakterizoval refutaci i navazující hypotézu jako předem definované strategické metody intelektuálního vývoje a doplnil pro dialog nutnou třetí metodu. Tato metoda, spočívající ve „sběru a rozdělení“ projednávané látky, vstupuje ovšem do děje dialogu spontánně a slouží k harmonizaci a překlenutí rozporů mezi partnery v dialogu.

Dialog *Sofistés* zůstal v centru pozornosti i u zbývajících dvou přednášejících druhého dne. Lesley Brownová (Somerville College, Oxford, Velká Británie) se rozhodla prověřit z pohledu tohoto dialogu vztah mezi sofistikou a dialektikou a následně odpovědět na otázky, co je sofistika a zda

je v dialogu definována. Zajímala ji proto především ta část dialogu, v níž jsou líčeny vlastnosti sofistů („7 λόγοι“: *Soph.* 217c-240c). Lesley Brownová prokázala, že dialog sice připouští až ošidnou blízkost dialektiky a sofistiky – zastánce sofistiky může sdílet určující dovednosti a techniky s dialektikem (tj. zejména najít jednotlivé znaky druhů a zároveň odlišit rozdíly) –, přesto je mezi sofistou a pravým dialektikem ztělesněným Sókratem propastný rozdíl. Sofistika totiž neusiluje o překonání dialektických aporií a nalezení pravdivého poznání, ale pouze o vítězství v argumentaci. Tím nespĺňuje na rozdíl od dialektiky znaky „τέχνη“, na jejichž základě by mohla být Platónem v dialogu definována. Absence přesné definice však Platóna nezdržuje od toho, aby čtenáře prostřednictvím děje bezpečně informoval, na jakých principech je sofistická praxe založena, a před sofistikou ho tak varoval.

Louis-André Dorion (Université de Montréal, Kanada) analyzoval proměnu definice pojmu ἔλεγχος u Aristotela. Při průzkumu slovních obrátů, které Aristotelés používá při definování této dialektické metody v díle *O sofistických důkazech* (Arist. *Soph. el.* 167a), odhalil přímou závislost této definice na pasáži v Platónovu dialogu *Sofisté*s (230b). Mezi oběma definicemi je ovšem zásadní rozdíl, totiž úplná absence etického rozměru v textu *Soph. el.*, ještě zřetelnější v díle *Topika*, kde Aristotelés dokonce nahradil samotný výraz ἔλεγχος. Dorion předložil posluchačům vlastní vysvětlení této změny a hledání dalších možností se stalo náplní i velmi zaujaté, a proto zajímavé diskuze.

Debata nad příspěvkem Charlese H. Kahna (Univ. of Pennsylvania, USA), který se konference nezúčastnil, ale poskytl své názory k dalšímu komentáři v písemné podobě, program druhého dne uzavřela. Účastníkům konference poskytla příjemné oživení a ukázala možné průsečíky mezi tábory stoupenců tzv. „unitářské“ a vývojové interpretace Platónova díla.

Vstup do posledního dne mezinárodní konference zprostředkoval Jakob Fink (København Univ., Dánsko) provokativními otázkami, jaký byl Aristotelés čtenář Platónových dialogů a proč záměrně opomíjel formální aspekty dialogů – jak Fink ukázal na příkladu Aristotelova „čtení“ Platónovy *Ústavy* – a soustředil se pouze na argumentační rovinu. Možnou odpověď našel Fink v *Metafyzice* a ve zlomcích nedochované části *Poetiky*. Propojením obou textů vysvětlil Aristotelův přehlíživý, snad až odmítavý postoj k formě dialogu jako důsledek toho, že Aristotelés považoval dialog za poetický žánr, jakési „drama argumentů“ využívající rétorické prostředky. Jako takový jej sice mohl uznávat jako vhodnou literární strategii pro díla s výraznou protreptickou funkcí, jakou Platónovy dialogy nepochybně mají, ne ale jako žádoucí literární zpracování ryzí racionální argumentace, o kterou sám usiloval.

Luca Castagnoli (Magdalene College, Cambridge, Velká Británie¹) prověřil ve svém příspěvku platnost Barnesova tvrzení,² že Platónovy dialogické argumentace mohou být převedeny do monologu, aniž by ztratily logickou koherenci a filozofickou hloubku. Dospěl k závěru, že přinejmenším u těch pasáží, v nichž dochází k sebe-refutaci, je dialog zásadní, a ne jen „dějové pozadí“, protože by bez něho chyběla jedna z premis logického vyplývání. Rozbor tohoto vyplývání (později pojmenovaného jako „consequentia mirabilis“) Castagnoli provedl analogicky také v Aristotelově díle a i zde potvrdil nutnou přítomnost alespoň zamlčeného „vnitřního“ dialogu. Sebe-refutaci na základě toho zhodnotil jako významný prostředek k odkrývání potenciálně rozporuplných tvrzení, která stojí v základu sofistických logických hříček.

Marja-Liisa Kakkuri-Knuutila (Helsinki School of Economics, Finsko), která byla jednou z iniciátorek konference, hledala epistemický přínos Platónova a Aristotelova dialogu, zejména přínos refutace. Kriticky prověřila nejprve Vlastosovu a Boltonovu charakteristiku tzv. „standard-

¹ Od září 2007 Durham University, Velká Británie.

² BARNES, J. Argument in Ancient Philosophy. In SEDLEY, D. [ED.] *The Cambridge Companion to Greek and Roman Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, 28.

ni“ refutace (ἐλεγχος).³ Zaměřila se při argumentaci především na postavení odpovídající osoby a ukázala, že zatímco v sókratovské refutaci jsou od respondenta očekávány pouze odpovědi typu ano – ne, v dialogu aristotelenském má odpovídající větší práva, tj. může se sám podílet na řešení problému (viz 8. kniha *Topik*: 160a24–34). Pravidla, která Aristotelés pro správný průběh diskuze vymezuje, jsou nicméně odvozena z dialogů Platónových (vyzrálý dialektik schopný protiargumentovat je podle Aristotela přítomen např. v dialogu *Euthydémos* 295b-d), proto oba „typy“ nelze vnímat v dosud obvyklé opozici.

K závěru přivedl kodaňskou konferenci Christof Rapp (Humboldt Universität, Berlin, Německo) příspěvkem, ve kterém se zamýšlel nad pojetím Aristotelovy dialektiky jako „monologické“. Prokázal, že Aristotelovu dialektickou metodu prezentovanou sylogismem lze dobře oddělit od konkrétní dialogické situace, ale pouze tehdy, pokud ji chápeme jako jakousi přípravnou fázi argumentace, při níž prověřujeme jednotlivé argumenty. Dialektika je tedy i u Aristotela závislá na situaci dialogu a realizuje se v něm. Důležitou změnou oproti Platónovi je ovšem skutečnost, že se filozofická argumentace dialektikou nevyčerpává, že obsahuje a akceptuje i postupy nedialektické (včetně postupů rétorických, kterým tak Aristotelés vrátil uznání).

Přestože bylo téma konference v Kodani vymezeno velmi úzce a specificky – jak se účastníci shodli, jediné v rámci velmi hojných platónských a aristotelenských setkání a konferencí věnovaných těmto výjimečným osobnostem dějin filozofie –, pestrost a rozdílnost jednotlivých příspěvků prokázala nevyčerpatelnou hloubku formálních aspektů dialogu přítomných v díle obou, stejně jako šíři možných přístupů k nim. Výsledkem tohoto mimořádného setkání filozofů a klasických filologů by měl být sborník, který snad umožní i širší veřejnosti nahlédnout význam obou filozofů pro vývoj argumentace a lidského myšlení vůbec.

Katarina Petrovičová

HUMANITAS. Convegno Internazionale sull'attualità dell'umanesimo; organizzato dall'Accademia Vivarium Novum in collaborazione con la fondazione Mnemosyne e la società di giovani studiosi del mondo classico e delle discipline umanistiche PHILIA sotto il patrocinio dell'Istituto Italiano per gli Studi Filosofici; Napoli, 15–23 luglio 2007

Il giorno 15 luglio 2007, con la partecipazione di oltre sessanta relatori provenienti da tutto il mondo, si è aperto a Napoli il convegno internazionale sull'attualità dell'umanesimo e delle discipline umanistiche, sullo studio delle lingue classiche e la loro importanza per la formazione culturale, morale e professionale dei giovani. Obiettivo del convegno era quello di mostrare, sulla base delle riflessioni e dei pensieri degli umanisti più noti di tutte le epoche, il valore dell'*humanitas* immutato nei secoli, di affermare la sua rilevanza e i suoi legami col mondo moderno e con le discipline scientifiche.

Il convegno è stato inaugurato nelle storiche sale di Palazzo Serra di Cassano, sede dell'Istituto Italiano per gli Studi Filosofici, ed è stato aperto da una relazione introduttiva del professor Michael von Albrecht, emerito di Letteratura latina dell'università di Heidelberg, il cui discorso sullo stato presente delle lingue classiche insegnate nelle università tedesche e sulla necessità di una buona conoscenza delle ultime, che porta alla migliore padronanza della lingua madre, ha trovato l'approvazione di oltre duecentocinquanta ascoltatori.

Sono stati trattati, in luoghi appositamente scelti, diversi argomenti, che hanno dato anche il titolo alle varie giornate congressuali: *De re publica gerenda*, *De iuvenibus ad humanitatem informandis*, *De tolerantia*, *De religionibus*, *De naturalibus quaestionibus*, *De veterum sapientia*, *De artium pigendi sculpendi architectandique potestatibus*, *De musica*, *De hominis dignitate*. I partecipanti

³ VLASTOS, G. The Socratic elenchus. *OSAPh*, 1983, 1, 27–58. BOLTON, R. Aristotle's account of the Socratic elenchus. *OSAPh*, 1993, 11, 121–152.